

Slora mølle og kornets historie

I 1995 overtok Blaker og Sørum historielag Slora mølle. Mølla er påkostet omkring 600.000 kroner i bygningsmessig restaurering, men fortsatt gjenstår det mye arbeid. Vi forsøker nå å etablere ei gruppe under ledelse av Dag-Einar Hellerud, og vi inviterer medlemmer av historielaget med interesse for historia om maling av korn til å bli med i arbeidet. Det unike ved Slora mølle i museal sammenheng er at den tekniske utviklingen kan følges helt fra vasshjulet og opp mot det moderne anlegg med turbindrift.

Slora mølle står i dag slik den ble oppført i 1908 i 2 ½ etasje med ca. 100 m² gulvflate. Bygningen er i reisverk med utvendig panel. Sperrene i taket er håndtelgede og antakelig fra et eldre hus. Møllas første etasje inneholder transmisjonene og en frørensmaskin. I annen etasje er det en steinkvern for maling av formel, valsestol og skallemaskin. I lofts-etasje er sikteanlegget for valsestolen og heisanordningen for kornsekkene. I et eget rom er det montert en petroleumsmotor som reserve. Motoren er fra 1921, men montert på Slora mølle etter 1945. Til anlegget hører det også en dam med demning av betong og naturstein. Fra dammen fører et ca. 35 meter langt trerør ned til turbinen.

Vi vil gjennom en utstilling i lokalene også forsøke å vise glimt av kornets historie. Derfor gir jeg også i denne artikkelen et lite riss av denne.

Artikler nr. 3 – 2001 – 7. årgang

<http://sorum.historielag.no>

Slora mølles historie

Møllevirksomheten i Slorafossen er så gammel at ingen kjenner alderen. I 1666 het det at Toreid hadde kvern til gardens bruk. I 1723 heter det til gardens bruk og noe for andre. Den var så betydelig at den ble lagt i egen skyld i 1680. Sagbruk har det vært i Slorafossen helt fra 1500-tallet. Men historien om sagene i Toreidelva skal vi la ligge i denne omgang.

Først i 1735 er Slora brukt som navn på bostedet ved fossen, da Ole Johansen og Guro Knutsdatter 3. april bar sønnen Johannes til dåpen i Blaker kirke. Slora som moderne mølle ble anlagt i 1750 av Gudmund Hansen Thoreid, som i ungdommen var kommet til Hareton i Aurskog som dragon, men som omkring 1740 bosatte seg på Slora.

Proviantforvalter Brochmann ved Blaker skanse var gjennom pant blitt eier av flere parter i Toreid. I 1756 kjøpte han fossen i Slora og damholdsstedet for 100 riksdaler. Han tok da også over mølla. Men i kvernskattregisteret fra 1773 heter det at mølla på Toreid var ødelagt. I 1777 fikk Brochmann skjøte både på Toreid vestre og søndre. De tidligere eierne brukte gardene som Brochmanns leilendinger.

Ved auksjon i proviantforvalter Brochmanns dødsbo i 1788 fikk de kjøpt gardene tilbake. Engebret Øiseth på Kjernsmo kjøpte saga og mølla på Slora, men solgte den i 1791 videre til Jess Anker i Christiania. Skjønnsretten sa at det til plassen Slora hørte både "en skjønn jordvei" og et betydelig vannfall hvor det ble drevet kvern, og en sag som fikk av det beste tømmer i landet. En tid var mølla på andre hender enn de som eide saga, men Jess Anker eide begge deler.

Jess Anker bygde ut møllebruket i Slora, så det fikk tre par sammalings- og en siktekværn. I 1799 var den delvis forandret, for da hadde en fått grynkværn i stedet for den ene sammalings-kværnen. Da Jess Anker døde, overtok broren Bernt Anker, Norges rikeste mann på den tida, mølle og sag i Slora, og fra konkursboet i hans stiftelse, Det Ankerske fideikommis, ble det hele i 1819 solgt til brukseier Amund Olsen Nordby i Christiania. For hans dødsbo i 1848 ble det holdt takst over eiendommene. Jordveien på Slora ble da verdsatt til 1200 spesiedaler. Plassen var svært velbygd og husene ble taksert til 300 spesiedaler.

Omkring 1850 ble det ved siden av møllebruket drevet sagbruk, garveri og stampe på Slora. Ca. 1860 ble mølla kjøpt av Ole Amundsen Lier. Han solgte den videre til Olaves Olsen i 1903. Kristian Nordby kjøpte mølla i 1906, og den ble da igjen skilt ut fra saga. I 1908 brant den gamle mølla, og en ny møllebygning ble bygd opp om lag som den står i dag. I 1934 solgte Kristian Nordby mølla til sin sønn, Olav Kristiansen, som drev mølla helt fram til sin død i 1961. Historielaget har overtatt mølla fra Olav Kristiansens barn.

Det har i hovedsak blitt drevet leiemaling av korn på mølla. Det vil si at distriktets gardbrukere leverte inn korn og fikk varer av sine egne produkter tilbake. Produksjonen omfattet maling av korn til formjøl, grøp, grovt- og finsiktet mjøl av hvete, rug, hele og halve bygg-gryn, hvete-gryn, semulegryn og havregryn, samt rensing og beising av såkorn. Det arbeidet som regel 2 – 3 mann på mølla.

To ganger har Slora mølle brent ned til grunnen. Første gang i 1897 og annen gang i 1908. Mølla er opp gjennom årene blitt modernisert flere ganger, siste gang i 1939, da det ble montert inn et fullt moderne plansikteanlegg. Samtidig ble det også satt opp anlegg for rensing av såkorn. Ved Olav Kristiansens død i 1961 forelå det planer om ny utvidelse og ombygging.

Fra Mesopotamia til Norden

Dyrking av korn må antakelig ha begynt i nærheten av der det vokser vilt, altså i fjelllandet rundt den mesopotamiske sletta. Der finner en både hvete, bygg, havre og hirse viltvoksende mellom 500 og 1.500 m.o.h.

Både hvete og bygg nådde fram til Norden i yngre steinalder, og det eldste kornet som er påvist i Norge, var et korn av emmerhvetete, som ble funnet av Erling Johansen som avtrykk i leirklining på veggen i et nedbrent steinalderhus på Kråkerøy i Østfold.

Fra den tida er det også funnet hirse i Norge, et kornslag som krever høyere temperatur enn vi har nå. Det er et av mange tegn på at klimaet tidligere har vært varmere enn i dag.

Det var altså i den Nære Østen at de begynte å dyrke hvete og bygg, belgvekster og linser, erter og hestebønner, og en fettplante som lin. Det ser ut som den fra begynnelsen har vært tatt i bruk på grunn av de fettrike frøene.

Hvorledes kornet og kunnskapene om å dyrke hvete og bygg kom til Europa, vet vi ikke så veldig mye om. Det kan ha kommet flere veier, men mest sannsynlig har det kommet til Norden gjennom Donaudalen. Under denne ferden har det hendt noe interessant: Såkornet som de første jordbrukerne hadde med seg til Europa, var ikke så godt rensset som nåtidens såkorn. Det har bestått av en blanding av flere arter, deriblant havre, som folk i den Nære Østen ikke satte særlig pris på. Men i land med råere og kaldere klima viste det seg at havren hadde egenskaper som slo ut de andre artene. Dette ble særlig tydelig under klimaforverringen som inntrådte i begynnelsen av jernalderen.

Rugen var ikke med blant de første kornartene vi fikk. Den finnes i Sentralasia, og har antakelig kommet til Vest-Europa gjennom Russland, og det skjedde neppe før i Romertiden.

I mange hundre år var derfor havren antakelig det viktigste kornslaget i Norge.

Det var ikke til å unngå at havren satte sitt tydelige preg på matseddelen i lange tider. Av havren kunne det ikke bakes brød som hevet seg, men havregraut og velling, lefse og flatbrød har vært gjengangere på matseddelen i de fleste hjem i århundrer. Det ble sådd havre opptil 11-12 år på de samme arealene. Sæmengden måtte økes for hvert år, men til slutt ble det punktet nådd at avlingen ikke gav stort mer tilbake enn såkornmengden. Stråene var også så korte at de ikke kunne meies (skjæres) verken med ljà eller sigd, men måtte røskes opp. Det eneste botemidlet en kjente til var å la jorda hvile ett eller flere år, og bare bruke den som dårlig beite. Det ble kalt å legge den i ”træde”.

I Sørum som andre steder i landet var mange av den faste overbevisning at bygget ble forvandret til havre, og at det derfor ikke var grunn til å så noe annet enn havre. Aasmund Olavsson Vinje gjorde narr av dette i Ferdaminne. Han reiste fra Christiania til Trondheim og snakket med mange bønder: ”Me hava nok prøvat at saa Bygg, men det slær seg snart til Havre,” sagde ein Mann. ”Ja, Bygget døyr ut i denne vaate og kalde Jord, og so gror dei faae Hvetekorn opp, som alltid finnst imillom. Dette er Umskapnaden af Bygg til Havre, som de vasa so mykit med,” svarade eg.

Grjon og grjonvarer

Før i tida hadde folk et eget navn på korn og kornprodukter, grjon og grjonvarer kalte de det. Før en kunne bruke kornet til mat, ble det knust eller behandlet på annen måte til gryn. Kornet ble knust mellom to flate steiner, en underligger og en løper. Løperen ble holdt i hendene og ført fram og tilbake når en knuste kornet. Seinere ble handkverna kjent og tatt i bruk. Her ligger underliggeren i ro, mens overliggeren blir dratt rundt. Midt i overliggeren er det en åpning, ”kvernauet”, som kornet drysses ned i. Så knuses det mellom steinene og kommer ut langs sidene som mjøl. Det var kvinnene som brukte handkverna, og dette går igjen i enkelte av folkevisene våre:

”Inga litimor på handkvern i kongsgården mol -.”

Fra seinere århundrer vet vi at mange gårder, også i Sørum, hadde bekkekverner. Nå har arbeidet gått over til å bli mannfolk-arbeid, men det ble heller ikke slutt på å bruke handkverna.

Leif Mathisen

12. juni: Hammeren til Kikut

Sesongens andre rusletur med historielaget finner sted tirsdag 12. juni klokka 18.30. Vi starter ved fjellanlegget til Nedre Romerike vannverk ved Hammeren, og går over Mellom-Hammeren og Sør-Hammeren til den nedlagte husmanns-plassen Kikut. Fra Kikutodden har vi i godt vær en praktfull utsikt over Glomma til Fetsund og Øyeren. Etter en rast på Kikut følger vi Kikutbekken til en gammel setervang, og går derfra til Røysa og så tilbake til utgangspunktet. Turlleder er Leif Mathisen.

13. juni: Årsmøte Romerike

Onsdag 13. juni er det årsmøte i Romerike historielag. Blaker og Sørum historielag kan på grunn av utvidet medlemstall møte med hele åtte stemmeberettigede representanter, og alle medlemmer har adgang. Årsmøtet holdes i år på det nye kulturhuset i Gjerdrum. Nærmere informasjon med tidspunkt og sakspapirer får du i Skytilen.

17. juni: Liv og leven Skansen

Søndag 17. juni klokka 14.00 tar Blaker Skanses Venner opp igjen suksessen fra i fjor og inviterer til en omvisning på festningen. Tittelen ”Liv og leven på Blaker Skanse” antyder at det kan ventes overraskelser underveis.

Det gamle fjøset på Esva

I det følgende skal jeg prøve å beskrive hvordan det gamle fjøset som jeg rev på Esva, gnr. 84, br.nr. 1-2 i Sørum, i 1965/66 var bygd og om materialene som var brukt. Når fjøset er bygd, har jeg ingen formening om bortsett fra at det er svært

gammelt og var bygd på en svært sjelden måte. Jeg har ikke sett noe liknende verken på muséer, bygdetun eller andre steder.

Grunnmuren

Først litt om grunnmuren og uttak av stein til denne. Det var spor etter et gammelt steinuttak litt til side for et lite fossesfall i bekken som kommer fra stormosen på Hexebergfjellet. Det var tydelige merker etter boring i fjellsiden med grove steinbor, og borehullene (halve borehullet stod igjen i fjellet) bar tydelige merker etter at de var sprengt med krutt. Det fantes også boremerker i og ved fossen, men dette er sikkert fra en av to kverner som har stått her ved foten av fjellet ifølge merkene jeg har sett på et gammelt kart.

Steinen som var brukt var ganske ensartet gråstein, så jeg tror all steinen stammer herfra, i motsetning til hovedbygningen, hvor det var stor variasjon med mye stor Oslo-granitt. Dette var sikkert kommet hit delvis som returlass fra bykjøringa. Denne bygningen var bygd ca. 1830/40, var på 232 m² i tømmer, og brant 1. april 1984.

Veggene og deres konstruksjon

Veggene var bygd av 40 cm kostved, og denne var nærmest murt opp med ganske tyntflytende leire så det ble en ganske tett vegg. For hver 40 – 60 cm i høyden var det innlagt stabiliserende lekter helt i kanten på kostvedveggen, mellom disse var det også fylt med leire. Det var også en del spiker gjennom lektene og ned i enkelte store kubber som bevirket at veggen ble svært stabil og vanskelig å rive. I hjørnene var lektene lagt i forbandt og spikret sammen, for øvrig var veden lagt i kriss på samme måte som i en vedstabel. Veden var mest sannsynlig også etter mitt skjønn.

Lektene var ca 4 cm tykke og skåret på tre sider (ukanta plank, og så kløyvd på midten). De ble også benyttet som spiker-slag for panel, den renskårne siden lå ut. Panelen på utsiden var av siste sorts tømmermannspanel 4 og 5" bord $\frac{3}{4}$ " tykke og med svært mye vannkant. Skuren viste

tydelig at de var skåret på oppgangssag. Det fantes mange forskjellige øksemerker (eiermerker), så materialene kom nok fra ei oppgangssag som kjøpte tømmer fra mange forskjellige selgere. Jeg tror det dreier seg om billige frasorterte materialer som kom fra Sagdalsområdet og som *plankekjørerne* hadde med hjem når arbeidsuka var omme i *byvegen*.

Panelen innvendig var mye yngre, sannsynligvis fra rundt 1915, da det ble støpt nytt golv. Denne er også med mye vannkant, men skåret med sirkelsag. Her fantes heller ingen øksemerker. Når denne panelen ble fjernet, avslørte den en hvitkalket glatt vegg. Kostveden var rett og slett sparklet eller pusset med mange lag *kumøkk*, og så kalket.

Veggene var også boltet sammen på den måten at det stod en 3"x6" plank på hver side av veggen med 2 hjemmesmidde skiver og bolter med noen meters avstand.

Dører og vindusåpninger var bygd som kasser som veden var stablet mot, over og på siden. Vinduene var fastbygd i disse kassene. Det var tre vinduer på langveggen mot syd pluss en dør til å slippe dyrene ut gjennom om sommeren. Mot vest var det ett vindu, og mot nord ett vindu pluss to små dører som var brukt til å trille ut møkka i tidligere tider. Mot øst, som lå inn mot låven, var inngangen.

Himling og tak

Det lå en kraftig svill på hver av langveggene og tilsvarende dragere i flukt med disse hvor det var naturlig å sette tak-stolene. Dragerne var ca 7 – 8" og økse-telja. Det var tre like grove stolper under

hver drager, gunstig plasert i forhold til innredningen. Over svillene og de to dragerne, på tvers av lengderetningen, lå det nå rundtømmer i hele lengder med ca 2 meters mellomrom. Over disse lå himlingen, som var av samme type som ytterpanelet. Himlingen var dekket med et lag med mose som var nøye lagt, så det ble bra tett, slik at det aldri kom noe jord ned i fjøset fra de 10 – 15 cm torvjord som lå der.

Takkonstruksjonen var vel nokså vanlig vil jeg tro, bortsett fra at undergurtene til saksene var rundtømmer i hele lengder, disse lå nøye rett over himlingens dragere. Over disse og rett over de to langsgående dragerne under himlingen kommer nå bunnen av takstolen. Takstolen var av øksetelja 7 – 8” og skjøtt med en slagsselvlåsende skjøt. På toppen av takstolen lå hanabjerkene til saksene an. Taksperrene var ca 5x5” med

mye vannkant fra takstolen og opp til mønet, abstand 1 m. Til strøbord (åser) var brukt ca 1,5” ukanta bord. Bordtaket var også av grove og delvis ukanta bord. Lektene var blanding av gamle skåret på tre kanter og nyere som var skåret på alle kanter. Taket kan være vedlikeholdt med nye lekter, men det kan også være byttet takstein, for avstanden mellom lektene var i lengste laget til taksteinen. Taksteinen var flat og av gamle folk kalt *asakstein*.

Takvinkelen var 22-23 grader. Innredningen har nok vært forandret under tiden, men den som kom når det ble støpt golv var den samme ved rivingen. Det var tre forrekket, en dobbelt og en enkelt rekke. De stod på tvers av husets lengderetning. Det var plass til 18 melhekuer pluss ungdyr og kalver. Det fins foto der fjøset er bakgrunn for et annet motiv.

Svein Rødsrud

To sanger fra Sørums

Truls Gjefsen, som skrev om Peder Chr. Asbjørnsen i Sørums i forrige utgave av Artikler, arbeider for tida med en ny biografi om eventyrsamleren. I arbeidet med denne biografien har han også kommet over to notater Asbjørnsen har gjort til to sanger han har hørt Ole Gulbrandsen Børke framføre. Truls Gjefsen har tidligere skrevet biografier om forfatterne Finn Alnæs og Hans Børli. Han er 44 år, fra Oslo, men nå lektor på Otta videregående skole i Gudbrandsdalen.

Tora Liti ("Budskapet fra Himmelen")

Oppskrift 1834 av Peter Christen
Asbjørnsen, etter Ole Gulbrandsen Børke,
Sørum:

1. Der satte sig en Fugel paa Bondens
Kam
–Til at sjunge -
Han sang saa vakkert om Herr Jesum
Krist.
–Herr Herr Gud sender os sin Naade –
2. Ud kom en Bonde og lyde derpaa
–Herre Gud -
og vi du nu med mig til Himmerig
gaae.
3. Neimen vil jeg ikke med dig til
Himerig gaa
–Herren raade -
jeg haver for mange Smaabaan i mi
Gaar.
4. Har du ikke Gaard baade mægtig og
stor

5. Jomen har jeg Gaard baade mægtig og
stor
men Søn min kan hverken pløie elle
saa.
6. Der satte sig en Fugel paa Kjerkekam
den sang saa vakkert om Herrejesum
Krist.
7. Ud kom en Jomfru og lyde deroppaa
og vil du nu med mig til Himmerige
gaae.
8. Jamen vil jeg med dig til Himmerige
gaae.

Hemingen og gygri ("Hæmningen og Storjøggra")

Oppskrift 1834 av Peter Chr. Asbjørnsen
etter Ole Gulbrandssen Børke, Sørum:

1. Hæmningen rendte sig Berge omkring
med Pilekolber ved Siden
saa skaut han femten Hvitebjørn.
-Hæmningen den unge kunde vel paa
Skierne rende –
2. Hæmningen gik sig i Berge ind
Storjöggra kara Varmen med Nasan
aa kjære min Moder du laane mig Huus
at tørke vaate Fillane mine.
3. Storjöggra hu blev naa saa rasanen vil
hu reiste sig op ved Krakje

hvad er det for en Horesøn
som tør saa til mig snakje.

4. Aa jeg er ingen Horesøn
det vil jeg ei heller hede
men jeg er kommen i Bergje ind
at efter en Jomfru lede.
5. Aa er du kommen i Berge ind
alt efter en Jomfru at lede
saa vil jeg ud paa Landet fare
min elleve Maager til Bryllups bede.
6. Saa tok hun fram Skindstakken sin
var femten Huders Makke
var hænkevid og næpasid
men lite granne for stakket.
7. Saa tok¹ hun fram graa Gangaren sin
var femten Alen fra Hue til Jora
saa satte hun sig deroppaa
mens Beina de slæpa paa Jora. ¹tog
8. Saa lukket han op den første Dør
saa lukte han op den anden
saa lukte han op den tredie Dør
der sad den skjøn Jomfruu fangen.
9. Saa tog han Sølv saa tog han Guld
til femten Hesters Tynge
og satte Jomfrua paa sin Bag
og hastelig sig av² Bjerget skynde. ²af
10. Saa rendte han bradt saa rendte han
fladt
over Bjerg og dyben Dale
og efter kom Storjöggra
saa hun sto over alle Skautoppa.
11. Det Sølv og Guld som du nu har
det maa du gjerne have
naar du den Jomfru som du har
mig lader faa tilbake.

Vers 12 mangler, hvori Gutten beder hende
se mod øster paa den deilige Jomfrue -
saa, der stod Solen, og hun sprak

13. Og Kongen stod i Glase og saa
nu seer jeg Hæmningen rende
og enten er en vred eller ogsaa red
jeg seer Sola skinde under hans Skier.
14. Og inte er jeg vred aa inte er jeg red
jeg reddes fast meer for din Datter.
15. Og har du nu fundet min Datter idag
din Brud skal hun visselig blive
og du skal nyde stor Ære hos mig
og efter min Død Riget arve.

Vi sender gode tanker til Truls Gjefsen for at han ville dele disse notatene fra Peder Christian Asbjørnsen med oss, og anbefaler våre medlemmer å kjøpe biografen og vår store eventyrsamler når den foreligger.

Alf Prøysen i Sørum

Ikke så mange vet det, men fra høsten 1940 til våren 1941 jobbet Alf Prøysen i fjøset på Gjester i Sørum. Etter et år på Lodding på Kløfta melder han seg ledig på arbeidskontoret der og skaffer seg ny fjøsjobb hos Årnes på Gjester.

Dette halvåret i Sørum har neppe hatt noen avgjørende innflytelse på den seinere så folkekjære dikteren, men biografen Ove Røsbak forteller at han var en ivrig låner på biblioteket i tida på Gjester; Knut Hamsun, Johan Falkberget og Johan Bojer stod på lånekortet.

Vi vil likevel gjerne dokumentere Alf Prøysens tid i Sørum. Vi vet det er folk i bygda som fortsatt lever og som husker Alf Prøysen fra hans tid som fjøsrøker på Gjester. Kjenner du noen slike, eller er du sjøl en av dem, så gjør oss oppmerksomme på det, så tar vi en liten samtale. Historielaget disponerer moderne opptaksutstyr.

Red.

Oppvekst på Melvold i Frogner i mellomkrigstida Del 15: Bamse

En høstdag i 1923 kom far hjem med en hundevalp. Den hadde sort, småkrøllet pels, litt fyldig hale og gule labber. Det var en pen og rar liten valp, selv om den nok var det som kalles "ekte bastard". Det ble ganske fort bestemt at den skulle hete Bamse. Han var glad i mat, vokste fort og fant på mye rart. Den første vinteren lå han om natten i en kasse i et kott ved siden av kjøkkengangen. I den kassen lå det et mykt lite teppe, og der var det godt å ligge.

Som alle andre valper måtte også Bamse gjennom den alderen da han gnagde i stykker det meste av det han kom over av myke ting. Det gikk vel mest ut over tøfler,

sokker, luer og votter, men perioden varte heldigvis ikke så lenge.

Da Bamse var liten, hadde vi også en newfoundlendentispe som het Bella. Hun hadde huset sitt ved veggen til vognskjulet, og der stod hun bundet i en lang lenke. Hun var så urolig og masete at det ikke nyttet å ha henne gående løs. Fikk hun slitt seg, dro hun rett i hønsegården og begynte å bite ihjel høner.

Bella var en våken og flink vakthund. Noen kosehund var hun ikke, selv om hun også på sett og vis var snill. Merkelig nok godtok hun Bamse fra første dag. Han var ofte borte hos henne for å leke. Når han var lei av leken og gikk sin vei, stod hun og så etter ham. Det virket da som om hun var misunnelig for at han var så heldig at han kunne få lov til å gå løs. Bamse var en rolig hund og stod aldri bundet. Da han ble noe eldre, likte han veldig godt å springe med når noen skulle ut og kjøre. Han var med mange turer både hit og dit, og skjønte godt når en av oss skulle kjøre litt langt. Da passet han på å springe føre bort til alléen og ventet der til kjøreren kom. Når en bare skulle kjøre melka til meieriet, møtte han ikke opp, og var sjelden eller aldri med dit. Det var særlig om vinteren at han likte å være med og springe langs veien. Da løp han gjerne et stykke foran hesten, men som alle andre hunder tok han en masse avstikkere og løp "i krik og krok" for å undersøke flest mulige ting langs veien.

Når far og mor kjørte av sted med bredsleden, var han veldig ivrig etter å få være med. I bredsleden lå det en stor sort skinnfell. Når de kom fram dit de skulle og gikk inn, hoppet Bamse opp i sleden og la seg på fellen. Selv om han var en veldig snill hund, tålte han ikke da at noen nærmet seg sleden. Da knurret han stygt og viste tenner, og da var det nok best for fremmede å ikke komme for nær. En gang far og mor reiste til kirken i bredsled, skremte Bamse en mann ganske kraftig. Han hadde hesten og sleden sin ved siden av sleden vår, og Bamse syntes jo nesten ikke der han lå på den sorte fellen. Mannen

la derfor ikke merke til Bamse, og gikk fram for å fore hesten sin. Da syntes nok Bamse at den fremmede mannen kom litt for nær sleden der han lå og passet på, og da fór han opp og knurret stygt, og mannen skvatt tilbake.

Bamse på frierferd

En vinter, det var like før jul og veldig kaldt, ble Bamse borte. Han var vekk i 2 - 3 dager, og det var slett ikke hyggelig for oss. Så en dag var det telefon fra en gård bortover mot Lunnermoen om at Bamse var der i forkommen tilstand. De visste tilfeldigvis at det var vår hund. Jeg var jo bare smågutt, men skulle nå bort og hente Bamse med hest og slede. Kora ble spent for en gammel sluffe som jeg skulle kjøre med. Bak i sluffa la jeg noen noen rene sekker og et tykt hestedekken, og kjørte av gårde til den gården der Bamse var. Da jeg kom dit, fikk jeg se at han lå på noen sekker inne i et skjul og var temmelig forkommen. Da han fikk se at det var jeg som kom, ble han nok litt glad, men jeg tror nesten ikke at han klarte å logre litt med halen for å vise det.

Årsaken til hele elendigheten var åpenbar, og det kunne de som hadde tatt vare på hunden fortelle om. Det var ei tisper borte i grenda der som hadde hatt løpetid, og de hadde sett at Bamse hadde deltatt i mange harde bikkjeslagsmål. Han hadde fått mange stygge bitt og sår, og etter "slaget" var han nok helt ferdig. Om han hadde greid å erobre den omstridte "skjønnhet", eller hvordan det i det hele tatt hadde gått med "kjærligheta", fikk visst ingen riktig vite.

Etter å ha fått plassert Bamse bak i sluffa og pakket ham ned best mulig, kjørte jeg hjemover så fort jeg kunne. Hjemme fikk han et godt måltid varm mat, og etterpå et tykt teppe å ligge på for å ha det riktig godt og varmt inne på kjøkkenet. Han kviknet etter hvert til igjen, men det tok flere dager før han var i vigør igjen og alt var glemt. Dette var nok den mest dramatiske "frierferd" Bamse var med på i hele sitt lange lange liv, og han fikk lære,

som så mange andre har erfart, at "kjærligheta" kan koste mer enn den smaker.

Jegeren Bamse

Bamse var med oss nær sagt over alt. Han var med på stabburet, i låve og stall og ellers alle steder i uthusene. Han var med i hagen, på jordet og i skogen, og der likte han seg svært godt. Var han heldig, kunne han få ekornlos og satte seg da under det treet der han hadde sett ekornet klatre opp. Det hjalp jo svært lite å sitte der og stirre opp i treet, og det var gjerne bare en ganske kort stund det varte før han gav seg med det. Litt mer morsomt var det nok å snuse inne i åpningen til reve- og grevlinghi. Det lot til å være veldig spennende, særlig hvis det var noen "hjemme".

I skuronna var Bamse med på jordet. Når vi skar med selvbinderen, sprang musene stadig innover i åkeren for å gjemme seg. Helt til slutt, når det bare var en ganske liten bit igjen, begynte musene å springe i alle retninger for å prøve å komme seg i sikkerhet. Da var Bamse veldig ivrig og løp både hit og dit for om mulig å få tak i ei mus. Det hendte nok at han fikk tak i noen, men de fleste reddet seg nok unna.

Bamse syntes også det var veldig morsomt å grave etter jordrotter. Da grov han store hull, mens han bjeffet og moret seg. Men jeg så at aldri at han fikk tak i noen rotte.

Fjøs kattene ble Bamse aldri riktig venner med. Særlig var han harm på hvite katter. Fikk han se en slik katt, var det gjerne los, og han jaget den da som oftest opp i et tre. Da kunne han bli sittende under treet i lengre tid i håp om at katten skulle komme ned igjen. Det gjorde den naturligvis ikke så lenge Bamse satt der.

Grå og svarte katter var Bamse ikke like harm på. Noen katter var ikke redd Bamse i det hele tatt, og når han prøvde å jage en slik katt, stoppet den gjerne opp, og da var det brått slutt på jakten og moroa. Selv om han mange ganger hadde

anledning til å bite en katt, gjorde han det aldri. Jakten foregikk nok mest for moro skyld. Vi hadde vanligvis en "innekatt", og den jaget han aldri. De kunne til og med spise av det samme fatet eller ligge under komfyren på kjøkkenet og sove sammen.

Bamse hadde en stor kasse under stabburet hvor han for det meste lå på noen gamle tepper om natten. Der likte han seg godt både sommer og vinter. Han hadde så tykk pels at han frøs ikke. Når gårdsguttene gikk i stallen om morgenen, kom Bamse gjespene, strekte seg og fulgte med dem dit. I stallgangen var det for det meste noen mus som holdt til. Disse snuste han ivrig etter, men fikk neppe tak i noen. Det var spennende likevel.

Dagen da alt gikk galt for Bamse

En søndag tidlig på våren hadde min bror og jeg vært en tur i skogen. Bamse var naturligvis med. Det hadde vært nattefrost, men sola begynte å varme godt om dagen. Da vi kom tilbake igjen, gikk vi av en eller annen grunn oppom dammen bak låven. Der var det jo som vanlig skåret is om vinteren, og råka lå der med et nokså tynt islag oppå. Ute på den tynne isen lå det et eller annet som Bamse ville undersøke hva var. Han gikk ut på den tynne isen, og så gikk det som det måtte gå, han plumpet gjennom. Han lå først og karete litt i sørpa, men vi måtte jo hjelpe ham opp igjen snarest mulig. Han så litt slukøret og rar ut da vi fikk ham opp på isen igjen, men han ristet seg kraftig, og lot ikke til å ha tatt skade av isbadet.

Jeg husker ikke hvorfor, men etterpå skulle vi en tur opp på låven, og Bamse gikk selvfølgelig med. Da ville uhellet at det satt en hvit katt på kjørebua og lurte på noen mus. Da katten fikk se oss og Bamse, sprang den bortover for å komme unna faren. Da Bamse fikk se det, husket han nok ikke lenger at han var våt, men startet opp i full fart for å jage katten. Det bar bortover kjørebua, og katten hoppet ned i et halmgulv på fjøsloftet og forsvant der. Bamse etter i full fart, men han kom vel på en eller annen måte litt galt

ut, og trillet ned i agnebingen. Der ble han liggende og kave for å komme opp igjen, og greide det til slutt uten hjelp.

Men slik som han så ut! Det var et tykt lag av agner over hele pelsen hans, og han hostet og nøs for å rense nesa for agner. Vi fikk ham med oss ned fra låven forttest mulig, og tok ham med oss inn i stallen, hvor det var varmt. Han så noe slukøret og lei seg ut mens vi pusset og plukket agner av pelsen hans så godt vi kunne. Det var sannelig ingen lett sak, men vi fikk da bort det aller meste, selv om det var mye igjen.

I den tilstand Bamse nå var, kunne vi ikke ha ham med inn på kjøkkenet. Våt som han var, kunne han heller ikke være ute. For at han skulle få tørke og varme seg måtte han få være i stallen. Vi fant noen sekker som vi fikk lagt han på, og der roet han seg ned. Han tørket nokså fort, og samme kveld hadde vi fått børstet av ham så mye agner at vi kunne ta ham med oss inn på kjøkkenet, og så fikk han være der om natten. Dagen etter var han tørr og nesten like ren igjen, men han hadde nok hatt det som heter en uheldig dag den søndagen.

Det er utallige historier jeg kunne fortalt om Bamse, men det ville føre alt for vidt å nevne alt det pussige og rare som han gjorde og var med på. Bamse fikk leve til han var 13 - 14 år, og kunne da se tilbake på et langt og opplevelsesrikt liv.

Kristian Lieungh

Film om Tertitten

Filmregissøren Morten Skallerud har fått 850.000 kroner fra Norsk Filminstitutt til sitt prosjekt "Smale spor av et århundre", der han i løpet av seks minutter vil foreta en historisk reise over ett år på den smalsporete museumsjernbanen Tertitten.

Skallerud laget kortfilmen "Året gjennom Børfjord" i 1991, og han vil i filmen om Tertitten bruke mye av de samme komposisjonsgrepene. Historien blir en reise langs sporene både i tid og rom, og den utspiller seg som en naturanimasjon i løpet av et år, med skiftende

årstider, dag og natt, solskinn og regn, storm og stille.

Filmen skal produseres i 70 mm storformat, og skal vises på Imax-kinoen i Oslo og andre saler som kan vise storformatfilm verden over. "Året gjennom Børfjord" er en av Norges mest viste kortfilmer gjennom tidene. Den har vunnet en rekke priser og vært invitert til mer enn 60 festivaler i alle verdensdeler. Vi kan jo drømme om en like stor suksess for "Smale spor av et århundre".

Totalt er filmproduksjonen budsjettet til å koste 2,7 millioner kroner, melder Romerikes Blad 25. april.

Handbok i historielagsarbeid

I 1998 meldte Blaker og Sørum historielag seg inn i Landslaget for lokalhistorie. Med rundt 400 medlemslag og 70.000 enkeltmedlemmer er dette den største kulturvernorganisasjonen i landet. Som medlem har du merket lite til dette så langt. Blaker og Sørum historielag har hittil vært et relativt passivt medlem av Landslaget. Her vil vi imidlertid gjøre deg oppmerksom på "Handbok i historielagsarbeid" som Landslaget for lokalhistorie utgav til jul i 1999. Arbeidet med boka tok til i 1991, og det sluttproduktet som nesten ni år etter foreligger er redigert av Ivar G. Braaten, styrer ved Aalesund museum, Birger Lindanger, lokalhistoriker fra Rogaland og Egil Nyseter, fylkesarkivar i Hordaland. Billedredaktør har vært leder for fylkesfotoarkivet i Møre og Romsdal, Ragnar H. Albertsen. Boka er først og fremst tenkt som en idébank for styremedlemmer i historielag, men med sitt bredt anlagte perspektiv og sine rikholdige henvisninger til ulike lokalhistoriske kilder er denne handboka ei skattkiste for alle som er aktivt engasjert i praktisk historielagsarbeid.

Organisering av historielagsrørsla

Birger Lindanger forsøker i en innledning å svare på hvorfor så mange engasjerer seg i

lokalhistorisk arbeid nettopp nå og gir en definisjon av hva lokalhistorie er: "Lokalhistoria inviterer til mangfold og individualitet – til å møte den enskildede historiske persons nære miljø anten det dreiser seg om truer og draumer eller om slit for å overleva."

Harald Winge har skrevet om bakgrunn og framvekst av norsk lokalhistorie. Jørn Sandnes gir oss et innblikk i lokalhistoriske tradisjoner i andre europeiske land, og presenterer som konklusjon "at lokalhistoriens status og kvalitet i mange europeiske land tradisjonelt er preget av, og omvendt proporsjonal med, vedkommende lands politiske maktstilling gjennom tidene." Han mener norsk lokalhistorie har mest å hente av impulser fra Frankrike, men også fra miljøet i land som Sverige og England.

Kapitlet om lagsorganisering handler om alt fra å starte et nytt historielag til å avvikle det når interessen svikter. Kapitlet om lagets økonomi konkluderer med at "Planmessig forvaltning av lagets midler er en forutsetning for planmessighet i det øvrige lagsarbeidet." Interessant er det å notere at utgivelse av lokalhistoriske skrifter synes å være den største inntektskilden for flere lag. Kapitlet om informasjon understreker at dette er en av de mest sentrale oppgavene så lenge historielaget "har eit bokskap å formidla – helst til alle delar av lokalsamfunnet.": "Eit mål må vera at historielaget når fram til alle i bygda eller bydelen som er lokalhistoriske interesserte og står fram som ein aktuell møteplass for desse."

Historielagets kulturvernopp-gaver

Et stort kapittel omfatter kulturvernopp-gaver, og om historielagenes rolle her, heter det: "Med utgangspunkt i det tverrfaglege ved lokalhistoria vil det vera ei viktig målsetjing for eit historielag å arbeida for at alle typar verdifullt kjeldemateriale med tilknytning til eige lokalsamfunn vert registrert, teke vare på og gjort tilgjengeleg for bruk til glede for

dei som søker kunnskap om staden. Det vil for det første dreia seg om å finna ut kva som finst av slikt materiale og vurderer om laget sjølv kan gjera ein innsats i form av registrering eller bevaring av kjelder. Dernest er det tale om ulike former for formidling slik som ved møte og kurs, vandringer, skrifter, utstillingar, osb. Og sist, men ikkje minst, må historielaga ta initiativ og uttala seg i saker som gjeld kulturvernet i lokalsamfunnet.”

Til slutt i boka listes det opp arbeidsoppgaver som historielag kan ta fatt på. Det er mange punkter på denne lista vi allerede er godt i gang med i Sørumsund, men en systematisk oversikt som dette viser at det fortsatt er mange oppgaver å gripe fatt i:

Registrering, innsamling og bevaring.

Faste kulturminne

- registrering av faste kulturminne
- restaurering av bygningar, eldre stiar og vegar, kulturlandskap

Lause kulturminne

- registrering av lause kulturminne slik som innbu, lausøyre, tekstilar, reiskapar
- innsamling av gjenstandsmateriale

Arkivmateriale

- registrering, innsamling og oppbevaring av privatarkiv (foreiningsarkiv, bedriftsarkiv etc)
- avskriving og dataregistrering av arkivkjelder
- registrering og avfotografering av gamle kart
- oversikt over arkivmateriale i ulike arkivinstitusjonar og samlingar med opplysningar om lokalsamfunnet.

Fotografi og film

- registrering, innsamling/avfotografering og oppbevaring av gamle fotografi og filmer.

Publikasjonar

- utarbeiding av lokalbibliografi

- arbeida for ei best mogleg lokalsamling av publikasjonar, mikrofilm og fotokopiar av offentleg arkivmateriale ved bibliotek eller lokalhistorisk arkiv.

Minnestoff

- innsamling av minne og tradisjonar om arbeidsliv og samlivsformer
- innsamling av livsminne
- innsamling av stadnamn
- innsamling av dialektmateriale

Folkemusikk og folkedans

- innsamling av folkemusikk og dansetradisjonar

Handlingsboren kunnskap

- innsamling av handverkstradisjonar

Formidling og opplysning

Møte med foredrag.

Vandringer og turar.

Studiearbeid, kurs, seminar.

Utstillingar.

Dramatisering.

Lokalhistoriske skrifter.

Kulturvernpolitisk arbeid

Initiativ overfor styresmaktene.

Deltaking i planarbeid.

Høringsinstans.

”Handbok i historielagsarbeid” kan være et godt utgangspunkt for en lokal studiesirkel i historielagsarbeid. Medlemmer som vil skaffe seg boka og ikke finner den i bokhandelen, kan ta kontakt med undertegnede. Boka koster xxx kroner, er pent innbundet og på 240 sider.

Svein Sandnes

500' mindre til Fetsund lenser

Fetsund lenser hadde håpet på et tilskudd på 1,1 millioner kroner til årets sesong. I stedet er Miljøverndepartementets tilskudd halvert fra fjoråret, da muséet fikk 1 mill. Fetsund lenser er en av åtte teknisk-industrielle muséer i Norge, og disse har de siste årene fått omtrent det samme i støtte fra staten. I år har imidlertid departementet

prioritert investeringer i Vasskraftverket i Tyssedal på bekostning av de andre.

Bestyrer Knut Nygaard frykter at arbeidsplasser kan gå tapt, og de omfattende restaureringsarbeidene som var planlagt må skrinlegges.

Romerikes Blad melder 26. april at et samlet fylkeskulturstyre i Akershus vil jobbe mot det kraftige budsjettkuttet som rammer Fetsund lenser. – Vi kan ikke akseptere en slik uforutsigbarhet, sier Hildur Horn Øien til avisa.

Gårdshistorie inntil 1647

I et arkivskap på biblioteket i Sørumsand ligger det et manuskript med denne overskriften. Det er skrevet av den senere professor i historie, Andreas Holmsen. På omslaget står det "TIL BIND III". Et usignert brev til "Hr. cand. filol. Andreas Holmsen, Oslo" er med blyant datert "juli 44". Dette er to år etter at første bind av bygdebok for Sorum var utgitt, og optimismen stor med tanke på en snarlig utgivelse av bind to og tre, det siste med gards- og slektshistorien.

Fordi vi nå står foran realisering av bygdebokprosjektet, vil vi gjerne trykke Andreas Holmsens manuskript her i Artikler fra Blaker og Sorum historielag. Og vi velger den rekkefølgen som Holmsen selv valgte, nemlig etter stigende matrikkel-nummer.

Vi startet gjennomgangen av Andreas Holmsens manuskript i nr. 4 – 1999, og førte det med et mindre avbrudd fram til gardsnummer 31 i nr. 5 – 2000. Det er om lag det området som første bind av den nye bygdeboka vil omfatte. I det første nummer av Artikler 2001 startet vi så på det som trolig blir en del av innholdet i bind 2: Sørvald, Ålgård, Smedsrud og Sorum. I Artikler nr. 2 fortsatte vi med Sørvald, Ålgård, Smedsrud og Sorum. Denne gang er vi kommet fram til gardsnummer 41, 42, 43, og 44.

Vi mottar gjerne kommentarer og innspill til Andreas Holmsens manuskript fra leserne. Slike kommentarer vil være av stor betydning for bygdebokredaktør Jan

Erik Horgen når han skal skrive de nye bygdebøkene.

Sennerud

1577 en fullgård med vanlig vissøresats. Var da sannsynligvis ikke mer enn én gård i gammelnorsk tid heller. Skylda var i nyere tid 1 ½ skpd tunge og ¾ bpd smør (d.v.s. 35 lpd tunge til sammen), altså ganske meget og særlig for en -rudgård.

Eierforhold

Sørums prestebol hadde 1393 2 øyresbol i gården. Det kan tyde på at den var bondegods dengang. I nyere tid var storparten av skylda, 16 ½ lpd tunge, kommet under herrene til Nesøy i Asker - i 1616 er Jacob Rosenkrantz' arvinger ført op som bygselherrer til gården. Presteparten skyldte på den tid ¾ bpd smør (svarer til 5 lpd tunge), og resten av skylda, 13 ½ lpd tunge, har da sikkert vært bondegods, selv om det ikke er lett å finne det i bondegodsjørdebøkene fra 1615 og 1624. 1647 er Jon Vindesnes i Fet ført op som eier av 3 ½ lpd, mens 10 lpd er "bondegods". Bygselparten på 16 ½ lpd var da forlengst (etter skjøte i 1634) gått over til sognepresten herr Østen på Ringeby.

Østby

De to nuværende gårdsnummerne går tilbake på to gammelnorske gårder, vestre gården og østre gården, som svarer til henholdsvis søndre og nordre nu. Begge var fullgårder, på omkring 3 markebol hver, den vestre gården kanskje noe større. I nyere tid var skylda 1 ½ skpd tunge av hver gård og dessuten 6 høns (omtrent 2 lpd tunge) av den søndre (vestre) gården. Begge hadde normal vissøresats i 1577, så de har neppe hatt noen ødegårder under sig.

Eierforhold Østby nordre

I 1363 gav fru Cecilie Håkonsdatter (Bolt) en god del jordegods på Østlandet til Mariakirken i Oslo til sjelehjelp for sine avdøde foreldre og slektninger. Deriblandt var også 2 narkebol i "Austboe på Sandene i Blaker (d.v.s. Sørumsand) i østre gården".

Av Mariakirkens jordebok fra 1542 ser vi at dette godset var kommet under Olavsalteret og hadde en nyere skyld av 1 lpd tunge. Samme år fikk dette alteret også resten av gården, ½ skpd tunge, ved makeskifte fra høvedsmannen på Akershus, Peder Hansen (Litle). Olavsalterets gods gikk på denne tid inn i et verdslig "kanoni" (kannik-godssamling) som fra slutten av århundret blev lagt til kanslerembedet. Jens Bjelcke, som var kansler i første halvpart av 1600-tallet, hadde både dette kanoniet og Nonneseters klostergoods, og det hendte derfor ofte at hele kanslergodset blev kalt "Nonnesetergods". Godssamlingen blev solgt av kongen i annen halvpart av 1600-tallet, og denne gården blev selveie.

Eierforhold Østby søndre

Ved det nevnte gavebrevet fra 1363 fikk Mariakirken i Oslo 20 øyresbol i denne gården (vestre gården), og det kom også under Olavsalteret. I nyere tid var skylda 1 skpd tunge. ½ skpd var kommet under herrene på Sudreim og blev følgelig krongods i 1599. Men det var enda en eiendomspart i denne gården, og det var 6 høns som lå til Sørums prestebord. Det går tilbake på en liten gammelnorsk part, 2 ¼ ertogbol (ikke fullt 1 øyresbol), som lå til Sudreimspresten alt 1393 og vidner om at bondeeiernes tid dengang ikke lå så langt unda. Adelsgodset i Østbygårdene tør derfor være av forholdsvis ny dato, selv om det jo går tilbake til tiden før 1363, som vi har sett. Mens Ø. nordre blev bondegods igjen nokså tidlig i nyere tid, hadde Ø søndre en annen skjebne. Denne gården blev lagt ut til frigård for en dragonkorporal, og sannsynligvis derfor beholdt kongen Olavsalterets eiendom i gården med bygselrådigheten - det blir i jordebøkene stadig feilaktig kalt "Nonneklostergods". Det ½ skpd Sudreimsgods blev som det andre Gyrvilsgodset på Romerike makeskiftet til Hannibal Sehested i 1649 og av ham igjen tilbake til kongen, som la det til Oslo Hospital (Se gr.nr. 5).

Lystad

Efter Rødeboka var det her minst to gårder i gammelnorsk tid - Lygistad nørste og søre. Rimeligvis har begge vært fullgårder, for i 1577 står Lystad med dobbelt fullgårdsvisføre. Den ene Lystadgården har da vært en av de ikke så få fullgårdene i Sørums som blev nedlagt efter mandedauen. Begge gårdene til sammen må ha vært på minst 4 markebol; den nyere skylda var først 2 ¾ skpd tunge 1 ½ bpd smør, senere - fra slutten av 1500-årene - ¼ skpd tunge mindre.

Eierforhold

12 øyresbol i nørste L og ½ markebol (4 øyresbol) i søre L. lå i 1396 til Hallvardsalteret i Oslo domkirke. I rødeboka heter det at det blev gitt til kirken av biskop Salomon, som døde like efter Manndauen. Hallvardsalteret synes senere i middelalderen å ha gått op i den større godssamlingen Bergs prebende (se Yssi), men Lystad må i så fall ha vært makeskiftet til Kommunitet; for i den eldste kapitelsjordeboka (1595) finner vi det som kommungods under "skolemesteren" i Oslo. Skylda var da 1 ½ skpd (før 1 ¾ skpd) tunge 1 ½ bpd smør med bygsel over hele gården, og dette fortsatte å ligge under Kr.a Katedralskole som benefisert gods. Men det var ikke hele gården. I 1615 er opsitteren Brønnild Lystad ført op som eier av 1 skpd tunge, og i 1647 er også denne parten selveie. Det var vel hovedparten av den gamle søre gården. Men i nyere tid blev det bare løs landskyld uten bygsel.

Andreas Holmsen

Pensjonistdag på Tertitten

Den 15. juli inviterer Urskog-Hølandsbanen spesielt folk som er gamle nok til å ha kjørt Tertitten når togene gikk i ordinær drift til Skullerud, til Sørumsand. Både historielag og pensjonistforeninger i Sørums og Aurskog-Høland er invitert med på arrangementet. Vi oppfordrer gjerne alle medlemmer av Blaker og Sørums historie-

lag til å slutte opp om arrangementet, men glem ikke å ta med barnebarna!

Sommerstevne 12. august

I år blir det sommerstevne i Romerike historielag igjen. Dagen er søndag 12. august, og stedet er Eidsvold bygdetun. Alle medlemmer er hjertelig velkommen. For øvrig vises det til mer program i Skytilen.

14. august: Ravinetur Fjeldbo

Tirsdag 14. august møtes vi klokka 18.30 ved Furulund (Fjeldbo i Frogner). Vi blir orientert om de gamle veifar i området rundt den nye motorveien, og om den første vannforsyninga i Frogner-området. Vi skal også påvise eventyrforfatter P. Chr. Asbjørnsens rute over åsen fra Børke i Sørumsdal til Fjeldstad i Gjerdrum. Med Dag Nordsveen som guide tar vi turen ned i den flotte ravina rett nord for Steinerud, hvor fossefall og annet spennende venter på å bli utforsket. Turen avsluttes i geologiparken ved Berger grustak.

26. august: Mer liv og leven

Søndag 26. august klokka 14.00 tar Blaker Skanses Venner oss igjen med på en omvisning på festningen. Tittelen "Liv og leven på Blaker Skanse" antyder at det kan ventes nye overraskelser underveis.

30. august: Sørumsdal kirkegård

Torsdag 30. august klokka 18.30 arrangerer historielaget i samarbeid med Sørumsdal kirkekontor den første kirkegårdsvandring i Sørumsdal ved Sørumsdal kirke. Helge Klingenberg vil orientere om en av de eldste og best bevarte kirkegårder på Romerike.

8. september: Kjenn din bygd

Lørdag 8. september klokka 11.00 møtes vi ved biblioteket på Sørumsdal til den tradisjonelle bussturen med Leif Mathisen som guide. Husk påmelding til kulturkontoret i god tid på forhånd. Turen egner seg særlig godt for folk som vil skaffe seg en oversikt over hvilke severdigheter Sørumsdal gjemmer på, med mulighet til å ta kulturminnene nærmere i øyesyn ved en senere anledning.

Moløkken=Molykkja=Modum

Jeg tror jeg vet svaret på etterlysningen til Kåre Jacobsen i Skytilen nr. 3 – 2000. Han hadde ikke funnet navnet Moløkken i bygdeboka for Aurskog og Blaker. Min far var godt kjent i grenseområdet mellom Blaker og Aurskog, og han kalte alltid den eiendommen som ligger nord for riksveien mellom Hellne og Aursmoen på Blakersida på grensa mot Aurskog for Molykkja. Det er den samme eiendommen som i bygdeboka kalles Modum, gnr. 52, bnr. 3.

Bygdeboka forteller at garden ble skilt ut fra Ånnerud nordre omkring 1722 av Anders Rasmussen, som hadde krevet odelsrett til hele garden. Hans sønn Rasmus Andersen Modum overtok garden og drev den til 1772, da den ble skyldsatt for et halvt lispund og solgt til Ole Kristensen Kambo. Han overlot eiendommen til sønnen Kristen Olsen i 1788. Kristen Olsen giftet seg med enka på Ånnerud nordre, Johanne Evensdatter, og flyttet dit, men fortsatte å eie Modum til sin død. Ved skiftet etter ham i 1808 fikk datteren Ragnhild eiendommen. Hun ble siden gift med Peder Hansen Ekeberg, og da han døde, gav enka i 1845 skjøte på Modum til sine to sønner Kristen og Johan Ekeberg. En svigersønn til Ole Kristensen som het Hans Olsen fortsatte som bruker av Modum, men omkring 1850 ble plassen lagt ned som sjølstendig eiendom og lagt til Eikeberg nedre. Modum har seinere vært felleseie mellom de to Eikeberg nedre-gardene.

Bygdeboka forteller videre at det mellom veien og berget ved Sandem er en åpen plass som heter Mikkelløkka. På Modum er det også forskjellige navn som Nordli, og i sørøst ligger Tjoneberget og en gammel brønn. Strussløkka ble skyldsatt fra Modum til Høimoen i 1943. Et sted heter det Svenskeleet. Her skulle svenskene ha stanset før de drog til Toverud i 1808. Like ved veien ligger Kjerkeholet, hvor det etter sagnet har stått ei kjerke som bare forsvant ned i sanda. Bare et lite hull ble igjen på overflaten.

I denne skogen under Modum ligger også Aurskog varde. Bygdeboka forteller at Ole Johansen Høimoen (som da var 85 år) og hans sønnesønn Ole (som da var 8) i 1905 tok seg opp på vardetoppen og heiste et lerretsflagg. Dagen etter fikk Ole Johansen melding fra Dingsrud festning om at de hadde sett flagget heist ved Varden.

Mellom Aurskog varde og Armoens varde ligger et skogstykke som heter Sameiåsen, og her er det en plass som kalles Dansesalen. Før i tida stod det et bord og noen krakker her, og ungdommen gikk hit på lørdagskveldene for å danse. I bygdeboka heter det at danseringen har vært synlig helt opp til de seinere år.

Dersom Kåre Jacobsen vil ha en befarings på området, kan han kontakte undertegnede på telefon 63 86 35 22. Det finnes i dag så vidt jeg kan se ikke rester av noe hus på tomta. Det er grodd igjen med bjørkeskog. Men jeg kan likevel med stor nøyaktighet kunne påvise hvor husene på Moløkken lå.

Arne Korsmo

Moløkken på Sagene i Oslo

Kåre Jacobsen arbeider med slektsboka til understiger Adam Fischer ved Kongsberg Sølvverk og hans etterslekt. Og selv om vi i Modum altså har funnet et sted i Blaker som går under navnet Moløkken, er han kommet til at det Moløkken han leter etter er lokalisert nederst på Bjølsenjordet på Sagene i Kristiania. Han lover å presentere sine Blaker-funn for historielagets medlemmer gjennom Artikler, og takker både Arne Korsmo og Odd Skullerud for velvillig assistanse. En særlig hilsen til sistnevnte som har tatt Jacobsen med på en guidet tur på festningsvollene. ”Sjelden har vi opplevet en så hjelpsom og kunnskapsrik lokalhistoriker,” skriver Kåre Jacobsen.

Red.

Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte miljø

Vi vil med dette takke for de kommentarer og innspill som fremkom i forbindelse med vår orienteringsrunde.

Innspillene fra kommuner, historielag og lignende er satt opp i en egen matrise og er oversendt Norsk vegmuseum. Fylkesgruppa for verneplanarbeidet i Akershus vil gå igjennom innspillene og vurdere dem i forhold til regional/nasjonal verneverdi.

Om det er objekter som vurderes å ha vesentlig regional/nasjonal verneverdi vil innspillene bli tatt med i den videre prosessen. En nøyere dokumentasjon vil eventuelt bli tatt etter hvert – dvs. kanskje neste sommer, så fremt den nasjonale prosjektgruppen er enig i våre vurderinger. For de objekter som vurderes å ha mer lokal verneverdi vil vi gjerne få spille ballen tilbake til kommunene og historielagene selv. Det ligger et ansvar på alle aktører, også lokalt, - i å gjøre en innsats for å ta vare på disse vegminnene – de er viktige brikker i vår veghistoriske kulturarv uansett.

Målet med verneplanen er å sikre et representativt utvalg vegminner på landsbasis for ettertida, og Statens vegvesen ønsker at vern av et utvalg vegminner skal være et positivt tilskudd til bevaring av verdifulle kulturminner. En nasjonal verneplan vil kun omfatte noen få objekter, og for Akershus vil det kun påregnes å være noen få av de registrerte objektene som vil inngå i den nasjonale verneplanen.

Det alt vesentlige vil dermed ikke inngå i verneplanen. Av det som vil inngå, er det også usikkert hvor mye av det som igjen vil få et formelt vern ved fredning etter Kulturminneloven. Plan- og bygningsloven, med regulering til spesialområde bevaring, vil derfor være det viktigste virkemiddel for å ivareta vegminnene/miljøene, også lokalt.

I uttalelsene fremkom det en idé om lokalt å utarbeide en egen kommunal plan for veger og vegrelaterte kulturminner, eventuelt i forbindelse med en samlende plan for vern av kulturminner i den enkelte kommune.

Den nasjonale verneplanen vil bli utarbeidet av prosjektledelsen ved Norsk vegmuseum, Vegdirektoratet, i samråd med Riksantikvaren. Verneplanen skal foreligge ved årsskiftet 2001/2002. Planen vil da være Statens vegvesens anbefaling til Samferdselsdepartementet og vil ikke bli sendt på ny høring før det endelige utvalget er godkjent av departementet.

Statens Vegvesen i Akershus

Vellykket nattevandring

Nærmere 40 blakværingene møtte fram da Blaker Skanses venner arrangerte historisk nattevandring på Blaker Skanse natt til lørdag 30. mars.

Vandringen startet med at Odd Sars-Olsen holdt en innledning i Blaker kirke. Han kunne fortelle at den kirken som da stod her ofte ble benyttet av de 400 soldatene som bodde på festningen tidlig på 1700-tallet. Festningen lå langs hovedveien mellom Stockholm og Christiania, og her skulle det være folk nok til å stå imot et svensk regiment.

Med brennende fakler i hendene spaserte nattvandrerne fra kirken til Skansen og opp til det gamle krutthuset. Der ble de igjen møtt av Odd Sars-Olsen, nå iført en offisersuniform fra 1808.

I dag er Blaker Skanse i følge ekspertene den best bevarte jordfestningen i Europa, kunne han fortelle. Hovedveien gikk tvers gjennom festningsområdet og bratt ned til Blakersund, som var et av de viktigste fergestedene langs Glomma før noen bru var bygget.

Blaker Skanses Venner planlegger nå å få skrevet et spill om Skansen, som skal framføres midtsommers 2003.

Akershus kulturvernråd og kulturmiljøbevaring

Ingen fra Blaker og Sørums historielag deltok på Akershus Kulturvernråds konferanse om kulturmiljøbevaring som ble holdt i Drøbak lørdag 28. oktober 2000, men vi har mottatt et kortfattet referat fra konferansen utarbeidet av arrangørene som vi hitsetter:

Akershus kulturvernråds konferanse om kulturmiljøbevaring ble lærerik for de 29 fremmøtte.

Professor Jan Våge ved Norges Landbrukshøgskole snakket om formelle redskaper og alternative arbeidsmåter ved bevaring. Hvordan kan vi få til et landskap eller jukturmiljø slik vi ønsker det? Miljøene er skapt og forvaltet av privatøkonomien. Det er derfor viktig. Og en utfordring, at vi får med oss de private aktørene i bevaringssaker. Kulturminneloven, Plan- og bygningsloven og Naturvernloven er redskap en kan bruke i vernearbeidet. Sefrakregistreringen for hele landet er nå ferdig. 530.000 bygninger er registrert. Kanskje er så mange som 60-70 % av de registrerte husene verneverdige. Til sammenligning er bare 3.000 bygninger fredet.

Plansjef i Frogn kommune Jostein Øverby foredro om kommunale erfaringer i vernespørsmål. Verneplan og veiledning. Fredning og kommunalt sjølstyre. Øverby var opptatt av at planlegging i seg selv er en arena for diskusjon og samtale om felles framtid. Dette er nødvendig for å engasjere folk. Verneplaner må jobbes med i mange år for å sikre å få folk med seg, dessuten må de illustreres for å ha gjennomslagskraft. I tillegg må politikerne være med på laget, ellers vedtar de ikke planen. Arealbruken i kommunen bestemmes lokalt og der forvaltes store verdier. Dette prinsippet er nå "truet" av sektorlover og endret forvaltningsmyndighet.

Tove Nedrelid, leder for kulturvernseksjonen i Akershus fylke snakket om sentrale strategier og fylkeskommunal hverdag. Hun gjorde rede for hvordan selve forvaltningen fungerte og hvilke instanser som har ansvaret for de ulike delene av kulturminnevernet. En vet at det

skal komme endringer i selve organisasjonen og det gjør det vanskelig å planlegge. Kulturvernseksjonen i fylket behandler bl.a. alle kommunale og fylkeskommunale planer, og sørger for at Oldsakssamlingen, Sjøfartsmuséet og Riksantikvaren får det materialet som tilkommer dem. Det er verdt å merke seg at Kulturminneloven er en særlov som ”går utenpå” Plan- og bygningsloven.

Generalsekretær i Fortidsminneforeningen, Kristen Grieg Bjerke, hadde det siste innlegget: ”Frivillig” engasjement. Hva betyr en årvåken ”grasrot”? Hvordan drive ”grasrotarbeid”? Flere og flere blir interessert i lokalhistorie, men mange ønsker ikke å binde seg med medlemskap i historielag. Frivillige organisasjoner har en unik rolle, de må ikke rette seg etter de samme reglene som gjelder for offentlige kulturminnevernetater. Vi som arbeider som frivillige må bruke vår kreativitet, fantasi, mot til å ta sjanser, benytte muligheten til å demonstrere. Bli litt rampete! I andre land er private i stor grad med på å finansiere kulturminnevernet. Dette burde vi kunne få til her også, for eksempel ved å la tippemidlene gå til et fond der en kan søke støtte til prosjekter. Direkte midler gitt direkte gir et større resultat. Det er et tankekors at det stort sett er eldre som arbeider med kulturminnevern, mens yngre arbeider med miljøvern. En bør finne frem til prosjekter som flere organisasjoner kan samarbeide om. De frivillige organisasjoner arbeider som vaktbikkjer, men skal også være førerhunder og ”dra” sammen, og ikke minst tilføre kunnskap!

Akershus kulturvernråd

Sigurd Kolsrud

Norsk Målførearkiv har ryddet på sitt lager og bestemt seg for å gi alle skrifter med lokal tilknytning til lokale historielag og bibliotek. Slik har det seg at Blaker og Sørum historielag har fått et lite delopplag av ”Skrifter frå Norsk Målførearkiv XVII” Det er skrevet av Sigurd Kolsrud og heter ”Målet i Sørum”. Det er et særtrykk av den artikkelen som står i bind to av bygdeboka for Sørum, og er som denne trykt i 1961. Skriftet er heftet og på 72 sider. Det legges ut til salg for kr. 50,-.

Da bygdeboknemnda for bind 2 av Sørum Herred skulle finne noen som kunne skrive om språket i bygda, var det ingen hvem som helst de fikk tak i. Sigurd Kolsrud var etter den annen verdenskrig den norske språkvitenskapens ”grand old man”. I anledning av at vi nå kan tilby et særtrykk av artikkelen, kan det høve å bli litt bedre kjent med mannen bak artikkelen.

Sigurd Kolsrud var født på Østre Toten 31. oktober 1888. Faren var lærer der. Faren sin slekt kom fra Valdres. Mora si slekt kom fra bønder og arbeidsfolk på Hadeland. Sigurd Kolsrud ble student 19 år gammel i 1907, og avla filologisk embetseksamen ved Universitetet i Oslo i 1913. 25 år gammel giftet han seg med den knapt to år yngre Dorthea Elise Rasmine Enebak. Hennes foreldre var bønder i Rovde på Sunnmøre.

Språkgranskeren

Allerede i studietida engasjerte Sigurd Kolsrud seg aktivt i målreisinga. Han var både med i Studentmållaget og Det norske Samlaget. Der redigerte han skriftserien ”Norske Maalføre” og skrev også Samlagets historie med en omfattende bibliografi 1918-19. Fra 1916 var han amanuensis og senere førstearkivar ved Riksarkivet. I 1923 ble han utnevnt til professor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Oslo. Da hadde han året før utgitt ”Maal og maalgransking”, hvor han

presenterte sitt prinsipielle syn på den allmenne språkvitenskapen.

Hver sommer dro Sigurd Kolsrud ut for å granske språket i bygdene på Østlandet. Hans første publiserte arbeid om dette, "Det gamle Uplandsmaalet", kom i 1913. Seinere fulgte "Eidsvollsmaalet" (1916), "Valdresmaalet" (1923), "Nokre overgangar i indre austlandsmaal" (1927) og "Romeriksmaalet" (1932). I artikkelen "Austlandsmaal" trykt i festskriftet "Helsing til Olav Midttun" (1933), gir Sigurd Kolsrud et historisk oversyn over inndelinga av de østnorske målførene, og peker særlig på grensene og særlige språkmerker i østlandsmålet.

Ved siden av utgivelsen av sine egne studier, bidro Sigurd Kolsrud også til å få utgitt andres tidligere oppteignelser., blant annet med støtte fra Kildeskriftfondet. Han varn med i kommisjonen som utgav Diplomatarium Norvegicum, og satt i den nynorske rettskrivningsnemnda og i arbeidskomitéen for "Nynorsk Ordbok".

Svært mange av Sigurd Kolsruds bidrag finnes som kortere artikler i tidskrifter som "Mål og minne", "Arkiv for nordisk filologi", "Norsk aarbok", "Syn og segn", "Heimen", "Norsk pedagogisk tidskrift" og "Meddelelser fra det norske Rigsarkiv". Også altså i bind 2 av bygdebok for Sørumsand, en artikkel du nå kan skaffe deg et særtrykk av for kr. 50,- ved å ta kontakt med noen av oss i historielagets styre eller fra bokhandelen på Sørumsand.

Svein Sandnes

Opplev Voss og Bergen!

Fra Blaker Sparebank har vi fått tilbud om en tur for bankens kunder 18. – 22. august. En skal bo på det historiske Fleischer's Hotell på Voss. Det blir dagstur til Bergen med Troldhaugen, Fløybanen m.m. på programmet. Det fristes også med togtur med Flåmsbanen og båttur på Nærøyfjorden. Nærmere informasjon ved henvendelse til Jan Knutsen, tlf. 63 86 69 50 eller 91 38 46 59.

Sørumsand Verksted i 100 år

Før jul ble historielaget kontaktet av HMS-sjef ved GE Hydro på Sørumsand. Spør-

målet var om historielaget kunne foreta en intervjuundersøkelse blant tidligere ansatte ved Sørumsand Verksted om hvordan en tidligere hadde deponert miljøfarlig avfall.

Nå er rapporten skrevet. Og konklusjonen etter samtaler med tolv tidligere ansatte på verkstedet er at det neppe er mye miljøfarlig avfall å finne på området. Dette ble for så vidt bekreftet allerede da det ble tatt jordprøver i forbindelse med nybygget i 1999.

Som prosjektleder og den som har foretatt intervjuene med de tolv tidligere ansatte, er det imidlertid andre tanker som sitter igjen etter avslutning av prosjektet enn spørsmålet om udetonerte nedgravde miljøbomber.

Selv om jeg daglig kjører forbi verkstedet på Sørumsand med tog, blir det noe annet å komme innenfor og grave seg litt ned i bedriftens historie.

Den første undringen gjelder hvorfor ingeniøren Ingebret Bøhn valgte Sørumsand som det stedet han ville etablere sitt mekaniske verksted for produksjon av turbiner. (Dette skjedde tross alt i 1903, og det var verken innlagt vann eller strøm på Sørumsand.)

Den andre undringen gjelder hvordan dette verkstedet, som i 1955 ble overtatt helt av Kværner Brug AS, har overlevd alle kriser og om to år er i stand til å feire sitt 100-års jubileum.

Det er så opplagt, men vi må likevel oppfordre dagens bedriftsledelse til å ta de nødvendige initiativ slik at denne historien nå endelig kan festes til papiret. Det kan være mange spennende titler å tenke seg på boka, men en av dem er "Mot alle odds".

Den eldste bygningen på Sørumsand Verksted er den teglstensbygningen som ligger mot jernbanen lengst nord. Dette var opprinnelig et bygg på ca. 200 m² som rommet smie, maskin- og plateverksted samt et beskjedent kontor for ingeniør Bøhn, som døde bare 50 år gammel i 1921. I 1910 ble det bygget et jernstøperi, nedlagt i 1959, på verkstedet. Umiddelbart etter krigen ble verkstedet

utvidet sørover langs jernbaneskinnene. To tyskerbrakkert ble tatt i bruk som kontor. I 1955 ble så den store hallen lengst sør på området bygget på i vinkel med det gamle verkstedet. Sørumsand Verksted fikk en viktig rolle som underleverandør av turbiner til Kværner i Lodalen.

På 1960-tallet lanserte Sørumsand Verksted service på eldre kraftstasjoner. Det er blitt en viktig produksjonslinje ved siden av produksjon av nye turbiner. Lista over andre produkter som i årenes løp er blitt til på Sørumsand Verksted er også lang.

I 1972 ble verkstedet utvidet med en ny sveisehall og et kaldt lager på tomte til tidligere Sørumsand Cementstøperi. I 1979 får Sørumsand sitt internasjonale gjennombrudd med levering av turbiner til bl.a. New Zealand og USA. Internasjonaliseringen førte til økt behov for ingeniører og annet administrativt personale, og i 1981 stod den moderne kontorbygningen i tre etasjer ferdig.

Da Kværner i krise i 1997 besluttet å nedlegge verkstedet i Lodalen og overføre all turbinproduksjon til Sørumsand, måtte det bygges en ny stor produksjons-hall som stod ferdig i 1999. Da hadde Kjell Almskog tatt over for Erik Tønseth og annonsert en radikal omstrukturering av virksomheten i Kværner. I oktober 1999 ble det formelt inngått avtale med det store amerikanske industrikonglomeratet General Electrics om å overta.

I dag prydes fasaden mot Sørumsand av GE Hydro-merket. De eldre verkstedbyggene er eksteriørmessig vedtatt vernet. De gamle verkstedhallene er etter hvert ryddet for maskiner og verktøy. Vi venter spent på hva de skal brukes til. Og på hvordan GE vil feire 100-års-jubiléet.

Svein Sandnes

Lederens spalte

Før jul sendte vi ut et spørreskjema til medlemmene av historielaget for å finne ut litt mer om hva de vil prioritere innenfor lagets arbeidsområder. Vi fikk svar fra 29 medlemmer, eller ca. 10% av medlems-stokken. Resultatene av undersøkelsen ble

presentert på årsmøtet i februar, men vi lovet en utdypende kommentar i Artikler, og her kommer den:

Alle de ulike svaralternativene til det første spørsmålet er listet opp i formåls-paragrafen til Blaer og Sørum historielag, så her var alle svar ”like riktige”. Formuleringen ”Arbeide for å ta vare på bygdas lokalhistorie” var den som fikk flest kryss (16).

Spørsmålet om hvilket kulturminne medlemmene synes er viktigst å ta vare på i Sørum, fikk Blaker Skanse flest kryss (15), med Sørum kirke på annenplass (9) og Bingen lenser på tredje (6). Valstad Café fikk bare 2 kryss.

Det var ingen tvil om hvilket prosjekt som fikk størst støtte fra medlemmene i historielaget: Bygdeboka toppet med 18 kryss. Deretter kom etablering av lokalhistorisk arkiv med 10 kryss, og på tredje plass arbeidet med å få Sørumbåten til Sørumsand (2). Nytt museumsbygg for Tertitten fikk *ingen* kryss.

På spørsmålet om hva som fungerer best som informasjon til medlemmene, var det heller ikke tvil: 22 av de 29 krysset av for Artikler, mens Skytilen fikk 7 kryss. Ingen krysset av for internett, mens åpne møter fikk 2 kryss.

Når det gjelder hvilket prosjekt i historielaget en selv kunne tenke seg å engasjere seg i, hadde det vært en fordel om spørreskjemaet ikke hadde vært anonymt. I hvert fall fikk vi 10 kryss for Slekthistorisk utvalg og 9 kryss for Dugnadsgruppe. 6 var interessert i å være med på registrering av gamle vedtraséer og 3 ville være med i arbeidsgruppe for restaurering av Slora mølle

Medlemmenes interesse for de ulike tidsepoker fordelte seg jevnt, med 1800-tallet på topp med 10 kryss, tett fulgt av perioden 1650-1814 med 9 kryss. Middelalderen fikk 5 kryss, mens både forhistorisk tid og 1900-tallet fikk 4 kryss.

Det var nok en viss korrelasjon mellom poststemplet på konvolutten og hvor en ønsket faste åpne møter avholdt:

12 for Sørumsand, 7 for Lørenfallet, 6 for Blaker og 4 for Frogner. Flere kommenterte at de åpne møtene burde variere sted fra gang til gang.

Når det gjaldt mulige temaer for møtene, var det overraskende at hele 20 kryss samlet seg om svaralternativet ”Byggeskikk og kulturminner”, mens henholdsvis 2, 3 og 4 kryss ble gitt til ”Klær”, ”Okkupasjonstida” og ”Mat-tradisjoner”.

De medlemmene som har besvart medlemsundersøkelsen synes Blaker og Sørum historielag bør markere seg som pådriver for økt kulturturisme i Sørum (10), sterkere som høringsinstans mot kommunen (9) og arrangere kurs for medlemmene. Bare 4 kryss ble markert for å etablere kontor på Sørumsand.

For vidtgående konklusjoner av dette materialet vil styret neppe trekke, men det vil sikkert være underliggende i våre drøftinger i året som kommer. Og gjør vi en tilsvarende undersøkelse igjen til høsten, forventer vi bedre oppslutning!

Svein Sandnes

Artikler fra Blaker og Sørum historielag redigeres av Svein Sandnes.

Returadresse: Svein Sandnes

Postboks 62, 1927 RÅNÅSFOSS

B